

ГРАФІЧНО-ІНТОНАЦІЙНА СИМВОЛІКА ТА КОДУВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ПРИСУТНОСТІ В МУЗИЧНИХ ТВОРАХ

Середюк Ірина Мирославівна,

викладач

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В.Стефаника»

м.Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Приховані послання в мистецтві – явище, яке має тривалу історію, різноманітну мотивацію і численні форми. Зміст кодованих послань також може поставати з засад масонської, герметичної, каббалістичної, езотеричної, розенкрейцерівської та іншої символіки, мати особистісну, автобіографічну природу тощо. Серед митців, які послуговувалися мовою таємних закодованих послань у своїх творах є Данте д'Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Уільям Шекспір, Едгар По, Джеймс Джойс, Умберто Еко, Томас Манн, Мікеланджело Буонарроті, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер та численні інші.

Музичне мистецтво постає як споріднене до систем кодування, оскільки сенс висловленого подає у вигляді, який потребує тлумачення (прочитання, інтерпретації).

Мета роботи. Дослідити різновиди музичних графічно-інтонаційних символів, котрі пов'язані з проявом семантики авторської присутності, що заслуговують на особливий підхід, оскільки поєднують в собі функції творчого вираження і відображення водночас.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження слугують твори композиторів де спостерігається послідовно втілюване у творчості особисте зацікавлення системами тайнопису (Джованні П'єрлуїджі Палестріна, Джованні Тартіні, Міхаель Гайдн, Роберт Шуман та ін.). Мистецька самоідентифікація, співвіднесення особистості і образу творця, автора і його творіння, портрету та автопортрету, символу чи знаку його присутності, пізнаваність унікальності його постаті через комплекс семантично виразних

рис індивідуального стилю чи умовних сигнатур формує унікальне та винятково багатовекторне поле дослідження. З цієї причини названі категорії постійно знаходяться у колі наукового зацікавлення музикознавців, спеціалістів у галузі музичної психології, філософії, естетики, педагогіки, інтерпретації тощо. Серед філософів-класиків, яка торкалися проблематики самоусвідомлення особистості – Р. Декарт, Г. В. Лейбніц, Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегель, Ф. Шеллінг. Теоретичну базу дослідження складають праці у галузі естетики і філософії творчості, семіотики, психології творчості, ігрових засад творчості, теорії стилю, музикознавства та багатьох інших, що охоплюють широкий спектр музикознавчої проблематики, пов'язаної із категорією «образу композитора» у музичному тексті.

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що охоплює: історико-компаративний принцип; метод структурно-герменевтичного аналізу конкретних музичних творів; ретроспективний, культурно-історичний та культурологічний методи.

Результати і обговорення. Достатньо численно представленими є коди-послання в музичному мистецтві, які позначають певні семантичні пласти, створюють додатковий змістовий ряд, маркують/визначають ім'я автора, образи осіб з його близького оточення, інших адресатів послання. Серед різновидів музичних графічно-інтонаційних символів, пов'язаних з проявом семантики авторської присутності найбільш поширеними є закодоване ім'я, монограма, анаграма, криптограма, абрєвіатура імені чи життєвого гасла митця, енігма, які конкретизують філософські погляди автора, його переконання, позиції, знакові імена, місця чи дати у їх житті. Символьні чи змістові коди можуть також відтворюватися на підставі нумерологічної символіки, нотно й римічно-текстових шифрів або риторичних фігур.

Ідея використання елементів музики для передачі позамузичної смислової значущості (явної чи прихованої) може реалізуватися в найрізноманітнішими способами. Слова, які потрібно акцентувати можуть відповідати складовим назвам нот: наприклад, «ге» для поняття «цар» («гех») чи «sol» як «сонце».

Приклади подібних кодувань можна зустріти в творчості від Жокена де Пре до Генріха Шютца, їх доповнюють візуальні ознаки партитурного запису, які зустрічаються в барокову добу, які несуть знаковість символіки жесту, руху чи цифри. З огляду на напрям дослідження, виокремимо лише ті види музичної символіки та кодованих послань, які мають безпосередню дотичність до автора музичного твору та його безпосереднього тезаурусу, пов'язаного з позначенням власної присутності.

Найпоширенішим з усіх таких засобів було використання нотно-буквенних аналогів для створення виразів із слів або (частіше) імен людей, що тісно пов'язане з кодуванням фіксації авторства твору. Проте вже відтоді формується ставлення до коду-знаку, як маркування авторської присутності. В залежності від надзавдань наукових досліджень, зустрічаються відмінні терміни для позначень окреслених явищ. М. Михайлов їх називає «абстрактно-висотними схемами». Натомість Ольга Сурмінова як визначення для категорії звукового вираження власного імені пропонує термін «ономафонія».

Тип відтворення імені відрізняється способами, методами, матеріалом, виразовим комплексом, рівнем вуалювання.

Так, транслітерацію складових імені через прочитання буквенних чи складових назв звуків, які відповідають буквенним позначенням нот Ю. Холопов окреслює як «літерафонію». В тих нечисленних випадках, коли прізвище цілком прочитуване крізь призму літерафонії, маємо підстави говорити про повну музичну сигнатуру, проте в більшості випадків складові імені автора постають лише вибірково, залишаючись прочитуваними тільки для самого митця (а отже потребують спеціальних авторських коментарів для ідентифікації).

Проте в дослідницьких працях для подібних явищ найчастіше застосовують термін «монограма», маючи на увазі значно ширше коло явищ, пов'язаних з маркуванням авторського імені. Однак, слід зазначити, що під монограмою в універсальному сенсі слід розуміти максимально стисле позначення перших літер імені та прізвища особи, іноді одного імені, з'єднаних

в один знак або переплетених у вигляді вензеля (каліграфічно виконаної монограми).

Автоперсоніфікація через звукову монограму чи сигнатуру – найпоширеніше явище, котре фігурує серед засобів, за допомогою яких маркується образ автора чи іншого композитора у музичному творі.

Серед найбільш відомих музикантів, які звертались до музичної монограми: Бедржих Сметана (В [E]S), Цезар Кюї (С-С), Дмитро Шостакович (D [E]S-С-Н), Едісон Денисов (Е-D-[E]S), Альфред Шнітке (А-(D) [E]S-С-Н), Софія Губайдуліна ([E]S G); комбінуючи латинську та кириличну форми прочитання буквенних назв: Ніколай Сідельніков (Н-D-E) та ін.

Повну музичну сигнатуру можемо спостерігати у наступних кодованих автографах: Йоганн Себастьян Бах (В-А-С-Н), Джон Кейдж (С-А-G-E); комбінюючи буквенну і складову системи: Анатолій Лядов (La-Do-F), Константин Беляев (В-La-F).

Літерафонію, як принцип позначення імені в усічених, часткових сигнатурах представляють: Йозеф Гайдн ([E]S-E-F А-D), Франц Шуберт (F-[E]S-С-Н; F-А [E]S-С-Н-В-E), Йоганн Штраус (Н-А [E]S-А-[E]S), Роберт Шуман ([E]S-С-Н-А; В-E [E]S-С-Н-А), Фелікс Мендельсон-Бартольдї (F-E D-[E]S-Н В-А), Ріхард Вагнер (С-Н-А-D G-E), Йоганес Брамс (Н-А-Е-[E]S В; В-А-Н-[E]S), Антон Брукнер (А В-С-E), Густав Малер (G-[E]S А-Н Е), Ріхард Штраус (С-Н-А-D -[E]S), Макс Регер (А Е-G), Бела Барток (В-E В-А; В-А В-E), Пауль Гіндеміт (А Н-D-E), Карл Орф (С-А F), Ганс Ейслер (Н-[А Е]S-E), Пауль Дессау (А D-[E]S-E-[E]S-А), Ежен Ізаї (Е-G-E-[E]S-А), Арнольд Шенберг ([E]S-С-Н-В-E-G), Альбан Берг (А-В-Н-F), Карлгайнц Штокхаузен, (А-Н-Е [E]S-С), Маурісіо Кагель (А-С Е), Ганс Генце (Н-А [E]S-E), Родіон Щедрін ([E]S-Н-С-Н-Е-D);

Окрему групу творять символічні підписи-портрети автора, до яких насамперед віднесемо криптограми, анаграми, енігми.

Нерідко в ХХ столітті, в час численних раціональних експериментів в сфері композиторських технік, технологізації та діджиталізації самого процесу

творчості, сфера особистісного та інтимного самовиразу відходить на дальній план, а сама сутність кодованих послань набуває символічно-інформативного характеру. Всупереч цьому, чи радше, поряд з цим, в музичному мистецтві ХХ – ХХІ століть нерідкими є закодовані образи-символи коханих – як знаки не лише автобіографічності, а уособлення інтимного простору митця. Зокрема, Альбан Берг, який захоплювався нумерологією, застосував у своїй «Ліричній сюїті» цифрові символи: свій (23) і своєї коханої Ханни (10).

Подібні випадки зустрічаємо й в українській музиці: «Б. Лятошинський зашифрував прізвище своєї дружини Маргарити Царевич. ДО (латинською – С – ЦЕ) та РЕ є головною складовою основних мотивів – тематичних зерен ряду творів 1922–1928 і 1955–1968, та своє прізвище – початок імені – літера Б (латинською – В – БЕ), позначає звук СІ БЕМОЛЬ. Початок прізвища – це позначення звука ЛЯ», - констатує в своєму дослідженні Євгенія Харченко [Харченко Євгенія Валеріївна. Інтертекстуальність, с. 14]. С. Прокоф'єв у побічній партії Сонати № 3 ля фортепіано закодував прізвище консерваторської подруги Єше (Е-С-Н-Е).

Розгорненою в часі є й традиція музичної загадки (енігми). Вона виростає з естетики Середньовіччя й знаходить продовження музичному мистецтві Ренесансу, відштовхуючись від алегоричних та символічних засобів розкриття прихованих смислів (принцип непрямого вираження думки, так званої параболи) у проповідях правд Віри Ісусом Христом.

Висновки. Серед різновидів музичних графічно-інтонаційних символів, пов'язаних з проявом семантики авторської присутності найбільш поширеними є закодована сигнатура, музична транслітерація букв імені, а також абрєвіатури імені чи життєвого гасла митця, монограма, анаграма, криптограма, енігма.

Символьні чи змістові коди можуть також відтворюватися на підставі літерафонії, криптофонії, нумерологічної символіки, шифрів, в яких поєднуються буквенні і складові назви нот, латинські й кириличні їх

прочитання, поєднання нотних, ритмічних, графічних комплексів та риторичних фігур.

Семіотичне поле авторської присутності твориться комплексом засобів, які окреслюють репрезентацію своєї творчості і своєї особистості, його досвід і світосприйняття, його цінності і пошуки, самовираження і самопізнання, прагнення усвідомлення значення чи суголосності власної творчості з його епохою.